

84(2Poc)

A 39

К

ХІШ

КОС

ПОРТФ

ЕЛЪ

Е

Р

Юз. Алешковский

және

бір

аптадағы
оқиғалар

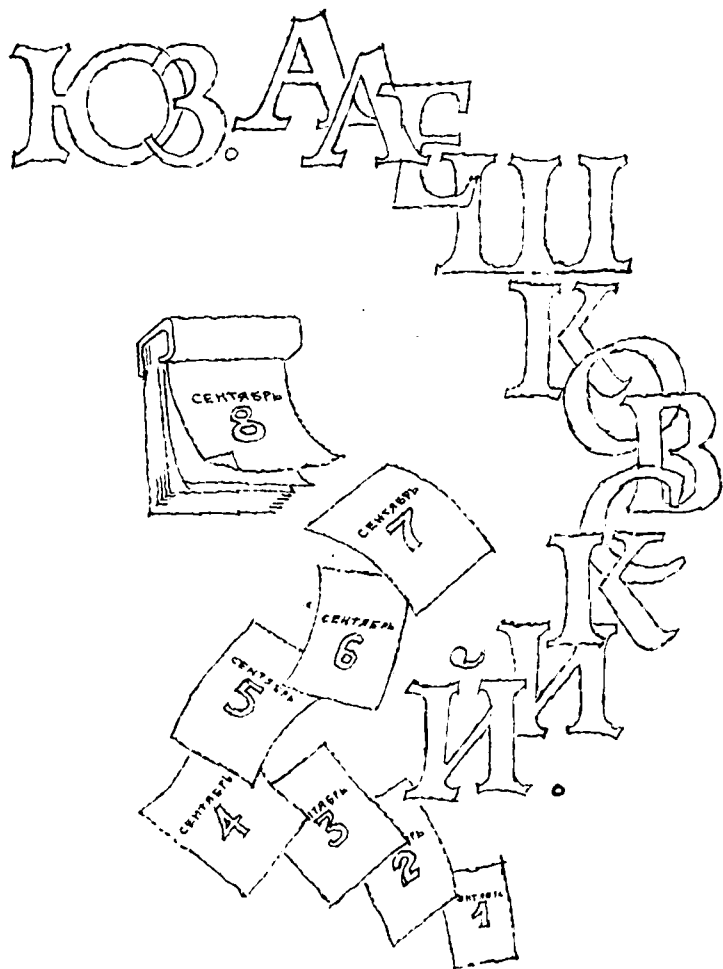

К
Д
Ш

Ю.З.Алешковский

КОСПОРТФЕЛД

және бір аптадағы оқиғалар

1979

“ЖАЛЫН”
“
баспасы”

КУШ, КОФЕРАЛЬ

және

бір аптадағы
оқиғалар

Повестер

Орысшадан аударған
Болат Бодаубаев

Кіш, Қоспортфель және бір аптадағы оқиғалар

повесть

Бұл кітап Алеша Сероғлазов деген бала мен оның айнымас досы Кіш деген иттің басынан кешкен қызықты оқиғалары туралы.

Кітаптың кейіпкерлері мен олардың достары адамдардың табиғаты және хайуанаттарды аялап қадірлей білуі үшін, оларды сақтап, қорғай білуі үшін күреседі.

А $\frac{70802-009}{408(07) 79}$ 188—79

© Қазақша аудармасы
«Жалын» баспасы — 1979

ҚЫМБАТТЫ БАЛАЛАР!

Сендердің көпшілігің-ақ тамаша итер — айбарлы да күшті Ақ азу, ақылды Қаштанка және адамдарға шексіз берілген Мұхтар туралы оқыған боларсыңдар. Мен жазып отырған Кіш — әлі ешқандай ғажайып ісімен көзге түсе қоймаған күшік. Бірақ өзінің иесі Алеша Сероглазов үшін ол — әлемдегі ең ақылды, өз иесіне ең берілген тамаша ит. Мектеп есігін жаңа ашқан, бірінші класс оқушысы Алеша Сероглазов пен әр нәрсеге әуес кішкентай Кіш талай қиын да қызық оқиғаларды бастан кешеді. Қуаныштысы сол — олардың бәрі сәтті аяқталады, өйткені небір қиын сәттерде де Алеша Кішке адалдығынан айнымайды, ал Кіш, қандай қысталаң жағдайға тап болсын, шын досы Алеша келіп, құтқарып алатынына сенеді.

Мен сендердің адамның жақын достары болып табылатын құстар мен хайуанаттарды — мейлі ол торғай, ұсақ балық немесе аса ірі піл болсын — сүйулеріңді қатты қалар едім. Кім біледі, мүмкін, сендердің біріңе кейін есейгенде беймәлім планетаға тұңғыш рет сапар шегуге, белгісіз хайуанаттармен кездесуге тура келер. Сонда олар адамның өздеріне достықпен келгенін, қайырымдылығын және сүйіспеншілігін сезінетін болсын.

Ю з. Алешковский.

Бұл менің тұңғыш демалыс күнім еді, өйткені мен өз өмірімде алғаш рет бірінші класта бір апта бойы оқыдым.

Демалыс күнін қалай бастап, қалай өткізуді білмейтін едім, сондықтан папама еліктеуге тырыстым: ояна салып екі қолымды басыма жастанып терезеге көз тастап, ойға шомдым.

Бір жолы папам маған өзінің демалыс күні таңертең жұмысқа асықпайтынын, сондықтан әр нәрсе жайлы және сол аптаның қалай өткені туралы ойланатынын айтқан еді. Апта ішінде жақсы жайттар көп болды ма, жаман нәрсе көп болды ма? Егер жаман нәрсе көп болса, оған кінәлі кім: папамның өзі ме, әлде кездейсоқ жағдайлар ма?

Менің мектепке барған алғашқы аптамда жаман нәрселер көбірек болыпты. Және оларға кінәлі мен емес, көптеген әр түрлі жағдайлар еді.

Егер мен небәрі екі күн ғана кеш туғанымда менің жасым жетіге отыз бірінші авғуста емес, екінші сентябрьде толар еді де, мені мектепке қабылдамас еді. Папам онсыз да оқу ісінің меңгерушісін көндіру үшін біраз әуреленді. Оқу ісінің меңгерушісі ақыры мені мектепке сынақ мерзімімен қабылдауға келісімін берді.

Бүкіл мектептегі жасы да, бойы да ең кішкенесі мен екенмін.

«Балалар әлемі» дүкенінде маған ең кіші мектеп формасын сатып әперді, кабинаға кіріп көргенімде соның өзі де үлкен болып шықты. Мамам витринадағы көрмеге қойылған, күлімсіреп тұрған баланың үстіндегі костюмді сұрап еді, сатушылар оны ол тілегінен бас тартуға үгіттеп көндірді және маған алған форманы қолдан кішірейтуге болатынын айтысты. Менің бойым тезірек өсуі үшін мені қалай тамақтандыру қажеттігі жөнінде де ақыл-кеңестерін аяған жоқ.

Шалбарымды мамамның өзі қысқартты, ал фуражканы түні бойы ыстық суда ұстап, онан соң кастрөлге кигізіп, үтіктеген еді, бірақ бәрібір маған үлкен болып, көзіме түсіп кете берді.

Сөйтіп, бірінші сентябрьде мектепке бардым. Алғашқы үзілісте-ақ біздің кластағы ең ұзын бала Миша Львов менің бойымды қолымдағы портфеліммен өлшеп көрді. Өлшеп көрді де сол жерде маған қолма-қол Қоспортфель деген ат тақты. Ал өзіне Тигр деген есімді қалап алды. Львов деген фамилиясына осындай есімнің жарасатынын айтты ол.

Лақап атым тез тарап, жоғары класс оқушыларының құлағына да жетіпті. Үзілісте олар мені тамашалап;

— Қоспортфель!

— Шынында да Қоспортфель!— деп таңдай қағысты. Олар

мазақтаған жоқ, бірақ мен сонда да қатты ренжідім. Шамасы, балалар бақшасында, аулада және үйде — еш уақытта да дәл осылай қатты ренжіп көрмеген шығармын.

Мұндайда мен ұн-түнсіз шетке шығып кетемін, ешкіммен ойнамаймын, кеңілісздік басатыны сондай, тіпті, жылағым келеді.

Рас, бір жолы жаныма жоғары класта оқитын қыз келді. Басымнан сипап, былай деді:

— Қоспортфель, сен жасыма. Уақыт өтеді, сен төртпортфель, сонан соң бес, сонан соң сегізпортфель боласың. Сөйтесің әлі-ақ. Ал үзілісте бір орында текке тұрма. Бойыңды жаз. Және ешкімнен жасқанба. Қорқыта бастаса танауыңды қусыр. Бірден беттері қайтады. Мен ылғи солай істейтінмін. Менің атым — Оля.

— Ал, мен Алешамын,— дедім. Оля маған танауды қалай желпілдетуді көрсетті.

Бірақ мен кейін танауымды қанша желпілдетсем де, онымнан ешкім қорыққан жоқ. Менің құлағымнан:

— Қоспортфель! Қоспортфель! — деген қиқу бәрібір кетпей қойды.

Өзіме осындай ат қойғаны үшін Тиграны өлердей жек көрдім.

Дадаевқа жақсы-ақ. Оны Дада деп атайды. Капустинді Кочан деп атап кетті. Галя Пеленкина — бразилия футболшысы сияқты — Пеле. Гусевті Тега-тега деседі, оған ол қуанады. Леня Кац-Кацо. Мен ғана Қоспортфельмін.

Мейлі! Мүмкін уақыт өте келе мұндай ұзын ат бәрін жалықтырар, сөйтіп одан Фель ғана қалар. Феля! Жаман емес...

Мен осылай ойланып жатып, көзім түсіп кетті... Бір торғай терезе алдында, бір жерде, тура вертолет сияқты қозғалмай ілініп тұрды да, кенет тарс етіп әйнекке соғылды, терезе ернеуіне құлап түсті, одан соң секіріп тұрып, бір орнында тыпырлай берді, өзі бір нәрсені шоқығысы келіп жүр.

Мен енді ғана даладан үйге кіріп, қайтадан ұшып кеткісі келіп жүрген үлкен көк шыбынды көрдім. Ол ызыңдап әйнекке соғылады, есінен танғандай кішкене тынышталады, сонан соң қайтадан әйнектің бетіне мұз үстіндегідей сырғанап жөнеледі.

«Міне, ақымақ торғай,— деп ойладым мен,— тұмсығының дәл алдынан шыбынды көріп тұр, бірақ шоқи алмайды. Шамасы, жып-жылы, жанға жайлы самал ауаның қап-қатты және сұпсуық әлденеге қалайша тез айналып кететініне әрі таңырқайтын, әрі ызаланатын сияқты. Шыбын да еш кедергіні көріп тұрған жоқ, өзінің неге ұшып кете алмайтынына аңтаң».

Кенет торғай тағы бір рет алыстай берді де, атқан оқтай зымырап келіп, терезенің желдеткіш көзінен үй ішіне кіріп кетті.

Мен айқайлап, одеялымды серпіп қалдым — ол зәресі қалмай, үйдің ішін бір айнала ұшты да, шығып кетпек болып әйнекке соғылып, шыбынның жанында тыпырлады да қалды.

Мен өлденеге торғай мен шыбынды аяп кеттім. Демалыс күн... Таңертеңгі уақыт сондай тамаша, ал бұлардың қолға түскендері мынау...

Тесегімнен секіріп түстім де, терезені аштым.

— Қалаған жақтарыңа жүре беріңдер, ақымақтарым! Бұл қатып қалған нәрсе — ауа емес, мөлдіреген әйнек екенін сендер білмейсіңдер. Ал мен түсінемін, өйткені адаммын!

Дауыстап сөйлеп осылай дедім, терезеге қарадым, менің де далаға шыққым келіп кетті.

2

Ойлағанымдай-ақ, мамам үйде болмай шықты. Ол баяғыда, өжеміздің тірі кезінде, жексенбі күні түске шейін өз істерімді тындыруым қажет деп папаммен келіскен еді. Біз, папам екеуміз, бұл уақытта өзімізбен өзіміз боламыз.

Папам да диван-төсекте, дәл жаңағы мен сияқты, ойға шомып жатыр екен.

— Жаңбыр жоқ. Тұрып, бір жаққа барайық та,— дедім.

Папам маған көзінің қиығымен қарап қойды, жауап қатқан жоқ.

— Ал, апта қалай өтті? (Папам үндемеді). Көңілсіз жайлар көп болды ма?

— Жақсы да, жаман да жайлар болды,— деді ақырында папам.— Бірақ, жалпы алғанда, бүкіл апта сұрғылттау болып өтті. Ең жаманы — осы сұр түс. Меніңше, өрмекшілер мен сабау-құйрық тышқандардың... сұр болуы... бр-р... тегін емес...

— Ал пілдер ше? — деп қарсылық білдірдім.

— Пілдер — күміс сұр түсті. Оның жөні басқа. Дирижабльдер мен самолеттер де күміс сұр түсті,— деді папам жаңағы сөздерін анықтай түсіп.

Менің өмірімде жақсы апталар көп кездесетін еді, мектептегі алғашқы апта сияқты сәтсіздері сирек кездесетін, ал сұрғылт апта болуы — жаңалық еді. Жуынуға барғанмызда сұрақ қойдым:

— Демек, бөрі-бөрі сұр түсті болды ма? Жұмыс ше?

— Ойларың сұрғылт болған соң, жұмысыңның да сұрғылт болғаны ғой.

— Ал ауа райы ше?

— Мен саған бөрі де сұр болды деп айтқан жоқпын ба!

Папам менің қолдарымды өз алақанына салды да, қызғылт

көбікті бұрқыратып езді. Мен қолдарымды еш уақытта да дәл осылай сабындай алмайтынмын.

— Сен шатастырып тұрсың-ау деймін, — дедім мен, — бұл аптада күн ылғи ашық болды ғой. Бұлт та, жаңбыр да болған жоқ.

— Осылай тәжікелесіп тұрамыз ба? Жексенбі де сұрғылт болып өтсін дейсің бе? Тез шай қолыңның сабынын!

— Бәрінің сұр болғанына, мүмкін, өзің кінәлі шығарсың? — деп өз түсінігімді айттым.

Папамның не деп гүжілдегенін ұға алмадым, өйткені аузында тіс шөткесі бар еді, ол көздерін алартып, мені бос қолымен итеріп жуынатын бөлмеден шығарып жіберді.

Папам қырынғанша шай да қайнады. Жұмыртқаға пияз, май қосып, өзіміз қуырдық. Папам жұмыртқа көмпиіл, жұмсақ болып пісуі үшін қай уақытта табаны табақпен жабуды, отты қалай реттеуді жақсы білетін.

— Ал сен үшін апта қалай өтті? — деп сұрады папам. — Өткен апта сен үшін қатардағы жай апта емес қой. Оны бүкіл өмір бойы есте сақтауың керек.

— Есте сақтаймын, — дедім аузымды толтыра тамақ жеген қалпымда.

— Партада кіммен отырсың?

— Тегамен, — дедім мен.

— Қызық фамилия екен! — деп таңданды папам. — Мүмкін, ол француз шығар? Онда дауыс екпінін «е»-ге емес, «а»-ға түсіріп айту жөн. Дега деген суретші болған.

— Теганың шын фамилиясы — Гусев. Ал неліктен Тега атанып кеткенін мен білмеймін.

— Әрине, Гусев! Тега-тега! Деревняда қаздарды осылай шақырады, — деді күлін папам. — Ал саған не деп ат қойды?

Мен шайды ұрттай түсіп, жауап қатпадым. Ал оқу жөнінде папам бүгінгі күн демалыс болған соң сұрамай-ақ қояйын деді-ау деймін.

Таңертеңгі тамағымызды ішкен соң ол үзілді-кесілді былай деді:

— Біздің не істеуіміз керектігін мен түсіндім! Жай нәрсе емес, ерекше бір нәрсе, таңданарлық бір нәрсе істуге тиіспіз! Сонда бүкіл сұрқайлық өзінен-өзі жоқ болады.

— Сен айтшы, мен де саған бүкіл апта бойы сұр болып көріндім бе? — деп сұрадым.

— Сен маған көк боп көріндің. Сенің, тіпті, құлағың да сия-сия болып жүрді, — деді папам.

— Ал, мамам ше?

— Мамаң қашан да тамаша, — деп қатаң ескертіп қойды папам.

— Мүмкін, сен бәрін сұр түсте көретін болғандықтан да фамилияң Сероглазов шығар,— деп кенет келген ойымды айттым.

— Адамның көңіл күйіне фамилияның еш қатысы жоқ,— деді папам. Тез жинал.

«Қатысы болғанда қандай!— деп ойладым мен.— Егер саған Қоспортфель деген ат тағылса көңіл күйіңнің қандай болғанын көрер едім!..»

3

Маған жиналудың да қажеті жоқ еді. Ал папам болса, неге екені белгісіз, өзінің жақсы костюмін, ақ жейдесін, қара туфлиін киді. Біз үйден шықтық.

Егер шөп егілген газондағы көгілдір түтін болмаса (ондағы үйілген ағаш жапырақтары түнімен бықсып шықты) мен күз келді дегенге, тіпті, сенбес едім. Дала сондай жылы болып, күннің көзі жарқырап тұрды.

Біздің жай күндері у-шу болып жататын көшеміз тып-тыныш еді. Адамдар да, машиналар да өте аз. Папам екеуімізге жол-жөнекей жүк машиналары да кездескен жоқ. Демалыс болған соң осылай болуы да керек қой.

Торғайлар теректердің бұталарына қонып алып, тынбай шиқылдасуда, бірақ олардың ішінен өзімнің қоя берген торғайымды тану қиын еді.

Папам менің иығыма қолын салды.

— Қане, ойланайық. Сен қандай ерекше іс жасауды ұсынар едің?

— Таксимен қыдырайық,— дедім мен.

Біздің артымызда «Волга» машинасы жай ғана жылжып келе жатты. Шамасы, шофер жаяу жүру бізді жалықтырар деп үміттенетін болуы керек.

— Ту-у, сол да сөз бе?— папам, тіпті, тыжырынып кетті.— Ерекше нәрсені тапқан екенсің! Сенің қиялың жүйрік емес.

Дәл сол сәтте төбемізден реактивті самолет ұшып өтті.

— Ендеше, ең болмаса, Қырымға ұшып барып қайтайық.

— Міне, бұл таксиден гөрі қызығырақ. Тамаша! Екі сағатта теңіз жағасында боламыз!— деп дауыстай сөйледі папам. (Қуанғандықтан және толқып кеткендіктен мен демімді ішімнен алып тына қалдым).— Суға түсеміз, кішкентай малта тастар жинап аламыз, шашлық жейміз, содан соң теңізден аспанға қайтадан бір-ақ шығамыз!— Кенет папам жабырқай түсіп, таңдайын қағып қалды.— Мұнымыздан түк шықпайды. Өкінішті-ақ!

- Неге?
- Суға түсетін трусигімді үйде ұмытып кетіппін.
- Онда қайтайық! Біз ұзаған жоқпыз ғой.
- Өйтсек жолымыз болмайды,— деді папам.— Сен мүмкіндігімізге шақ келетін ерекше бір нәрсе ойлап тапсаңшы. Шектен шығып кетпе. Азор аралдарына барып қайтқың келмей ме?
- Келеді!— дедім мен.
- Ал менің, өз есебімнен демалыс алып, бір апта космоста тұрып қайтқым келеді. Ойлану үшін. Қорытынды шығару үшін. Адам баласынан алысырақ жерге кетсем...
- Екінші күні-ақ ішің пысады,— дедім мен.
- Бұл жөн,— деп келісті папам ойланыңқырап,— және оның үстіне қымбат та.
- Онда Сергей Сергеев ағаймен сыра ішкін.
- Папам, неге екені белгісіз, он шақты күннен бері біздің үйге келмей жүрген өзінің ең жақсы досының атын естігенде қабағын түйді және еш нәрсе деп жауап қатқан жоқ.
- Біз метро алдындағы скверде, орындықта ойланып отырмыз. Папамның циркке де, кемеге де, балмұздақ кафесіне де, футболға да барғысы келмеді. Ет сатып алып, хайуанаттар паркіндегі жолбарыстарды тамақтандырудан, одан соң вертолетке мініп аэропортқа барып қайтудан да бас тартты. Көшірден солдат әдісімен суға секіруді де қаламады. Одан басқа да көп ұсыныстар жасадым.
- Мұның бәрінде ерекше еш нәрсе де жоқ,— деді папам.
- Одан әрі не ойлап табуды білмей, тосылып қалдым. Маған салса, мультипликация мен киножурнал көрудің өзі де қызық болар еді.
- Менің хайуанаттар паркіне не себепті барғым келмейтінін білесің бе? Онда аңдар мен құстар көп-ақ, ал солардың ішінен ең аяғы жыланды да сатып ала алмайсың,— деді папам.— Сондықтан біз Құс базарына барамыз. Иә, иә! Ол жерде бәріпен қызық! Менің онда болмағанымға не заман! Қане! Кеттік!
- Базардың несі қызық?— деп сұрадым мен.
- Сөз бітті!— деді папам қатты дауыстап.

4

Біз метромен Таганкаға жеттік. Біздің жанымыздағы эскалатормен қолдарында банктері, ішіндегі көрініп тұратын целофан қалталары, аквариумдары, қапшыңтары мен торлары бар адамдар — үлкендер де, балалар да төмен түсіп көле жатты. Торлардың кейбірі бос, кейбірінің ішінде көгершіндері бар, аквариумдардың да балықтысы, балықсызы бар.

Кенет, тура өзімнің арт жағымнан: «ку-ка-ре-ку-у!» — деген дауыс естідім.

Бұрылып қарадым. Менен бір саты төмен тұрған апай қорқып кетіп, қораздың әдемі басын кәрзеңкеге тыққыштап жатыр екен. Қораз кәрзеңкенің ішінде алас ұрып тыпырлайды, шамасы жақсылап бір шақыруына мүмкіндік бермегеніне ашуланған сияқты.

Алдымыздан шәу етіп үрген, артынша мияулаған дауыс естілді.

— Дзержинскийден немесе Арбаттан мұндайды ести аласың ба? Бұл жерде бәрі ерекше! — деді папам дауыстап.

Ал онымен қатар тұрған кісі:

— Біз табиғаттың аясында өткен өзіміздің балалық шағымызды ешқашан ұмытпаймыз, — деп қызулана сөйлеп, тіл қатты.

— Сіз мейлінше дұрыс айтасыз, — деп келісті папам мұндай-ғандай болып, көзін сығырайтыңқырап.

— Сен онымен бір деревняда тұрып па едің? — деп таңдандым мен.

Папам қолымды ауырта қысып қойды, онысы қашан болса да: «Жұрттың көзінше ерсі сұрақ қойма!» — дегенді білдіретін еді.

— Жолыңыз болсын! — деп күлімсірей қоштасты әлгі адам.

— Сіздің де алдыңыздан жарылқасын! — деп жауап қайырды папам. Содан соң маған түсіндірді: — Кейде екі адам және мұны біліп қой, бұрын бір-бірін мүлде танымайтын адамдар, кенет, бір сәтке болса да, өзара туыстықты сезінеді. Естідің бе, қораз шақырды, ал біз достар сияқты қоштастық, тағы кездескендей болсақ — амандасамыз, достасып кетуіміз де мүмкін.

— Егер сендер таныс болмасаңдар, ол екеуміздің де балалық шағымыз табиғат аясында өтті деп неге айтады? — деп қайталап сұрадым.

— Онысы бүкіл адамзаттың балалық шағын айтқаны. Түсіндің бе? Біздердің бәріміздің! Өйткені біздің балалық шағымыз деревняларда, табиғат аясында өтті. Ол кезде қалалар жоқ болатын, — деп папам шыдамдылықпен түсіндірді, бірақ үнінен ашулана бастағаны байқалып тұрды.

— Ал сен де, ол да бүкіл адамзат баласының балалық шағын қалай есте сақтап қалдыңдар? Сонда бұл қалай? — деп, шыдай алмай, тағы сұрақ қойдым. Өйткені еш нәрсе ұнпаған едім.

Папамның ашуы бұрқ етті, бірақ өзін-өзі ұстап, өте ақырын және өте сабырлы сөйледі. Менің сұрағыма жауап бермеу мүмкін болмаған жағдайда осылай сөйлейтін әдеті еді.

— Екіншісі бірі — не Құс базарына барамыз, не сұрақтармен және жауаптармен айналысамыз.

— Базарға барамыз,— дедім мен.

Маршрутты таксиде папам бүкіл адамзаттың балалық шағын еске түсіргендей болып, ойға батып, терезеге қарап, үнсіз отырды...

Базардың қақпасының алдында бізді қалың топ қақпақылдай қағып ала жөнелді. Адамдар сендей соғылысады, бірақ таңертеңгі уақыттағы метродағыдай емес, ешкім ешқайда асықпайды.

Кенет біз қалың топқа кірдік те, маған өне бойы жан-жағыма басымды шалқайтып, мойнымды созып қарауға тура келді.

Балықтардың мұнда небір ғажап түрлері бар екен. Оларды стақандармен де, полиэтилен дорбаға, горчица мен томат шырынынан босаған банкілерге және кесек мұздарға ұқсайтын, тік бұрышты, жасылдау түсті ыдыстарға салып та ұстап жүр.

Осы ыдыстардың бәрінде де тынымсыз жүйткіген, қалқып жүзген немесе бір орнында қозғалмай тұрған түрлі түсті ұсақ балықтар.

Папам олардың аттарын да білетін болып шықты.

Құйрықтары қылышқа ұқсас қызыл және қара балықтар — қылышқұйрықтар... Садақтай иілген, құлан сияқты, алалары — скалярійлер... Мамамның плащы сияқты әр түспен құбылып тұратындары — жауынгер балықтар... Бәрінің атын есте сақтау мүмкін емес еді.

Адамдар оларға үңіліп қарайды, саудалайды, таяқшаның басына ілген кішкене тормен ұстап алады.

Көптеген аквариумдарда жіпке ілінген маржандай болып, ауа көпіршіктері діріл қағады. Балық сатушылардың суға ауа жіберу тәсілдері әр түрлі. Біреулері кішкене педальді аяқпен басады, екіншілері резеңке қапшықтарға ауа толтырып алған, ал бір жігіт бейне бір қолтығына градусник қыстырып алған сияқты, бүйірін шынтағымен соққылайды. Қолтығындағы резеңке қапшықтан ауаны осылайша жіберіп тұр. Бір топ адам оны қоршап алыпты. Жігіттің кеудесінде — бауы мойынға асылған аквариум, ал оның ішінде аттары папама да белгісіз майда балықтар жүзіп жүр.

— Балығыңыз қаншадан?— деп сұрады папаммен қатар тұрған апай.

— Үш сомнан,— деді жігіт қабағы түнеріп, сатып алушылардың үстінен қарап.

— Бір жарым килограмм еттің құны!— деді шошынған апай.

— Немесе бес жарым килограмм мұздатып қатырған теңіз алабұғасы, — деп папам ізет сақтай қосылды.

— Есеп жағын сізсіз де білемін! — Әлгі апай папамды жеп қоярдай болып, суық жүзбен бастан-аяқ шолып өтті.

— Бес жарым килограмм алабұғаны біз қанша күнде жеп тауысамыз? Көп болса бес күнде, — деп есептеп шығарды папам. — Ал мынадай балықтың екеуін алсаңыз өмір бойы тамашалап өтуге болады.

— Сіз мұны шын айтып тұрсыз ба? — деп сұрады апай.

— Шын, — деді папам.

Бір бала, шамасы, алтыншы класта оқитын болар, балықтың

бағасын естіп, қолын қалтасына қайта-қайта салып көп ойланды, ақыры тәуекел етті білем, сатушыға үш сом ұсынды.

— Маған мына біреусін!— ол өзгелерінен ешқандай да айырмасы жоқ бір балықты саусағымен нұсқап көрсетті. Ол өзгесі емес, дәл сол балықты ұстап беруді сұрағандықтан сатушы кішкентай тормен әлгі балықты іліп алып, абайлап қана банкіге қоя берді.

Бала балық салған банкісінен көз алмай, шетке қарай ығыса берді. Балықтың кенет жылдам жүзе жөнелгені сондай, банкі ішінде қарауытқан шеңбер сызық пайда болғандай көрінді маған.

— Мен бұл балықсыз да күнімді көрем, — деді апай.

— Әлбетте, — деді папам сыпайы сөйлеп.

Онан соң біз аквариумдар, балықтардың тірі жемі салынған шылапшындар мен құрғақ жемі салынған дорбалар тізіліп қойылған қатарды аралап біраз жүрдік.

— Кел, жауынгер балықтар сатып алайық, — дедім папама.

— Тұра тұр. Әуелі бәрін көрейік. Айтпақшы, бір-бірімізден адасып қалсақ, әнеу бір сурет ұстаған атайдың жанынан кездесейік.

Папам қарт кісіні нұсқап көрсетті. Ол көзін сығырайта күнге қарап қолына алтындаған рамасы бар сурет ұстап, жәшік үстінде отыр еді. Рамасы күнге шағылысып, көзді жейді.

— Ол суретін сатып, кетіп қалса қайтеміз? — дедім мен.

Біз жақындап келдік. Папам басын сәл қисайтып, суретті қарап шықты да, маған сыбырлады:

— Атай бұл жерден базар жабылғанша ешқайда кетпейді.

Он бес сомға бұл шатпақты ешкім де алмайды.

Суретте алтын өрнекті дастарқан жабылған стол бейнеленіпті. Стол үстінде табақ тұр. Ал, табақта не жоқ дейсіз! Алма да, алмұрт та, көк пияз да, үйілген қып-қызыл су шаяндары да, шала пісірілген сияқты түсі ақшылтым тауық та, тіпті, аузы арандай ашылған, ішек-қарны тазаланбаған шортан да бар. Олардың жанында үш саптыаяқ сыра мен мектептің сурет кабинетіндегі сияқты адамның гипстен жасалған, көзі жоқ басы тұр. Папам осының бәрін неліктен шатпақ деп атағанын мен түсінбедім. Маған сурет әдемі болып көрінді.

— Мына суреттің орнына жаңағы балықтардың нешеуін алуға болады? — деп сұрадым.

— Бесеуін. Мектепте есеп сабағын қалай оқып жатырсың? — деп сұрады кенет папам.

— Оқып жатырмыз. Таяқшаларды санаймын, — деп жауап бердім мен.

Одан соң біз үй қояндарын тамашаладық, енді маған балық

сататын қатардағыдай мойнымды жоғары созудың қажеті жоқ еді.

Үй қояндары себеттерде, картон қораптар мен кішкене тақтайшалардан жасалған ұяларда жатыр. Біреулері ұйқыда, екіншілері сәбіз бен капуста жапырағын бырт-бырт шайнайды, ал кейбіреулері артқы аяқтарына көтеріле беріп, ұзын құлақтарын қайшылап, еріндерін кісі күлерліктей ырситып маған қарайды.

Үй қояндарының көздері үлкен, қайырымды, ал, ең бастысы, әрқайсыныкі әр түрлі еді: көк, қара, қоңыр және ашық сұр түсті.

Мен қояндарды арқасынан, құлағынан сипаймын, ал папам сатушылармен қай тұқымның қандай қасиеттері бар екені жөнінде әңгімелеседі.

— Шынында да мұнда ғажап емес пе? — дейді ол маған ара-тұра көңілдене тіл қатып, мен басымды изеймін.

5

Одан соң біз кептер базарынан бір-ақ шықтық. Кептерлер адамдардан әлдеқайда көп еді, сондықтан сөйлесуші және саудаласушы солар сияқты болып, ал адамдар кептерлердің үніне салып жай ғана ғұлдесетіндей көрінді маған.

Папам кептерді қолына алады, қанатын жазып, қауырсындарын үрлеп көреді, түмсығынан абайлап қана тартады, сонан соң бағасын сұрайды, мені қолымнан жетелеп, ілгері жылжиды.

Екі көкала кептер қамалған тордың жанына келгенде папам қалт тұра қалып, көзін жұмып, сүйсіне ыңыранып, сатушыдан:

— Қымбат па? — деп сұрады.

Сатушы бір нәрсе деп көңілсіз ғана жауап қатты, ал кептерлер бейне бір бүркіттердей-ақ папама менсінбей көз тастап қойды.

Былайырақ шыққан соң папам маған түсіндірді:

— Бұлар — пошта таситындар. Екеуінің бағасы менің костюмнен артық. Костюм де сөз болып па? Егер бұларды Минскіден қоя берсең Москваға қайтып келеді. Ақылды деп осыларды айт!

Осыдан кейін біз екі-екіден ет салған самса алып жедік, квас іштік. Папам менің көз алдымда көңілденіп сала берді, көптен бері осында болмағаны үшін өзіне-өзі ұрсып қояды.

Ақ балапандар мен тауықтар сатылып жатқан дуалдың жанынан мен әдемі балықтан гөрі мұздатып қатырған алабұғаны артық санайтын апайды көрдім. Папамды түртіп қалдым да, біз жақындап келдік.

Сөйтсек, апай мана метродағы эскалаторда шақыратын

қоразды саудалап тұр екен. Ол қораз иесі әйелге қораздың айдарының бозарып тұрғанын, ал құйрығында ең әдемі қауырсындары жетіспейтінін айтты.

— Сіз өзіңіз күні бқйы себетте отырсаңыз, бозармағаныңызды көрер едім,— деді папам қораздың себеттің шетінен жанжаққа бұрқырай шығып тұрған түрлі түсті қауырсындарын сипап.— Үйіміздегі жайуанаттар бұрышы үшін сатып алсақ қайтеді?

Мен басымды изедім, осы кезде апай да қораз иесіне ақшасын жылдам ұстата қойды.

Қораздың өзін аяқтары байланған қалпынша он шақты «молния» жапқыштары бар үлкен сумкаға ауыстырып салды. Ол жұлқынып тыпырлаған жоқ. Бар болғаны жай ғана мұңды дауыспен: «Ко-ко-ку-ко» деп бір нәрсе айтқандай болды,— өзінің көздері жартылай жұмулы еді.

— Кешіріңіз, мына қораздың орнына қанша майда балық алуға болатын еді? — деп қайтадан манағыдай сыпайылап сұрады папам.

— Үшеуін! — деді апай қуана, онан соң: — Қала сыртындағы саяжай үйде, көк шөптің үстінде мына қораз, тінті, тамаша болып құлпырып кетеді, — деп пейілдене сөйледі.

— Дуалдарыңызға: «Абайлаңыз! Ашулы қораз бар» деген тақтайша іліп қоюды ұмытпаңыз,— деп кеңес берді папам.

Алған бұйымына өте риза апай бұған құлімсіреді де жүре берді, ал сумкадан қораздың түйістіріп байлаған көк болат қылыштар сияқты құйрық қауырсындары үрпніп шығып тұрды.

Біз құстардың сайраған үні барған сайын қаттырақ естіле бастаған алдыңғы жаққа қарай аяңдадық. Бірақ мен «ко-ко-ку-ко» деген жаңағы мұңды дауысты ұмыта алмай, папамнан:

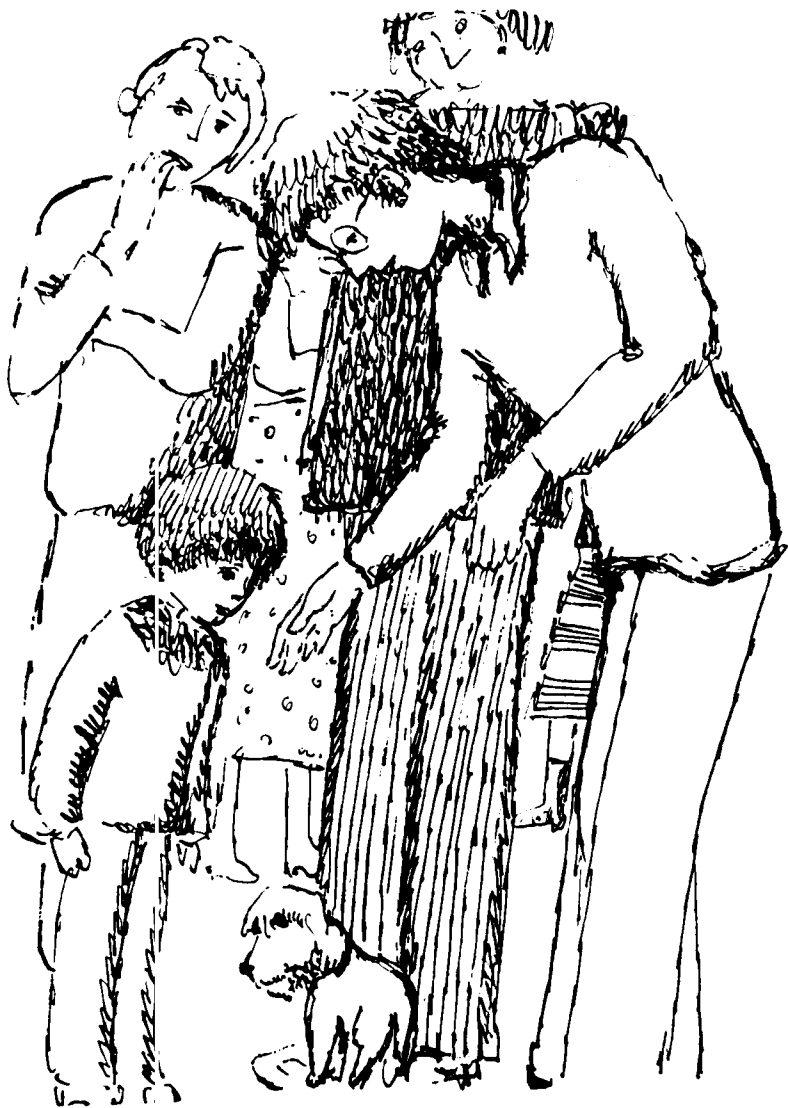
— Кептерлер сияқты пошта таситын қораздар болмай ма? — деп сұрадым.

— Әрине! Пошташы балықтар да, құстар да, мысықтар да, тіпті, тасбақалар да болады. Тек қана олар жолда ұзақ жүреді,— деп өзілдеді папам.

— Саған қазір айнала төңірек түгел сұрғылт болып көрінбей ме?

— Тегінде, дүние құлпырып кетті. «Айнала тегіс көк, жасыл...» — деп әндеткен папам мені қолымнан алып, құстардың сайраған үніне мүлде қарама-қарсы жақтағы қақпаға қарай сүйрей жөнелді.

Біз ит жетектеген адамдар қыдырып жүрген шағын сквердің шойын шарбағын жағалай жүріп өттік. Иттердің бәрі әр түрлі тұқымнан еді.

— Ит сататын бас алаң осы,— деді папам Құс базарынан өткен соң шолақ көшеге бұрылғанымызда.

Мұнда тек ересек иттер ғана емес, күшіктер де сатылады екен.

Ересек иттер өз иелерінің аяғына сүйкене түседі, бір-біріне назар аудармайды және өздерін қарап жатқанда үрмейді.

Ал күшіктер үй қояндары сияқты себеттерде, сумкалар мен картон қораптарға бір-бірімен сығылысып тығыз жатыр.

Ең кішкенелері ыңғайлырақ орналасып алып, ұйқыны соғуда. Сәл үлкендеулері тынбай қыбырлап, қыңсылап, аққаймақтанған көздерін сығырайтып қарайды.

Ара-тұра мысық пен мысықтың балаларын сатып жүрген адамдар ұшырасады.

Папам маған башпайлары мен құлақтарының ұшы қара, көздері көк, тұрқы ұзын сары мысықтардың Азиядан, Сиам елінен әкелінгенін айтты. Бұлар қымбат тұрады, егер бұлардың тырнақтары ұзын, ал мінездері барлық мысықтардікі сияқты сырын ішке сақтайтын тұйық болмаса, папам сатып алған болар еді.

Маған мысықтар өздерін сататынын түсінбейтіндей, ал иттер түсінетін және сезінетіндей болып көрінді. Осыдан кейін иттерді аяп кеткенім сондай, қайтадан құстар жаққа кеткім келді.

Бірақ папам асықпады. Ол күшіктерді қолына алып, арқасынан сипайды, бағасын біледі, ал тайыншадай үлкен төбеттің иесінен:

— Кешіріңіз, егер бұл ит өзіңіз айтқандай ақылды, жақсы күзетші, берген асты талғамайтын көнбіс және бүргесі жоқ таза болса, онда неге сатып тұрсыз? — деп сұрады.

Төбеттің несі сәл қысылыңқырап қалып, қабағын түйіп:

— Керек болса — ал, әйтпесе — жүре бер. Алысқа кетіп барамын,— деп дүңк етті.

Төбет кенет атып тұрып, папама үре бастады. Осыдан соң папамның жүзінде мұң пайда болды, былайырақ шыққан соң ол былай деді:

— Егер біздің итіміз болса және біз бүкіл семьямызбен командировкаға, айталық, космосқа,— папам қолын сермеп, тобені көрсетті,— немесе Антарктидаға,— енді ол аяғының астын нұсқады,— жүрер болсақ... мен итті өзіммен бірге әкетер едім... Тіпті, ең болмағанда көршілеріме, туыстарыма немесе достарыма қалдырар едім.

— Егер олар алмаса ше?

— Сол сәтінде олар менің достарым немесе туыстарым болудан қалар еді.

— Дұрыс,— дедім мен.

Әрине, Құс базарында әр түрлі жануарлар хайуанаттар паркіндегіден аз еді, бірақ оның есесіне мен өмірімде тұңғыш рет кірікшешеннің үшкір тұмсығы мен өткір көздерін жақсылап тұрып көріп алдым, залалсыз сары бауыр жыланды қолыма орадым және көздері көк сиам мысықтарын тамашаладым.

Мен өне бойы папамды ән салғыш канарейкалар мен тоты құстарды барып көрейікші деп қолынан тартумен болдым, бірақ ол ит алаңынан ешқайда да кеткісі келмеді.

— Кел, күшік сатып алайық. Босқа қарағаннан не шығады?— деп ұсыныс жасадым мен папамның ит сатып алатынына ешқандай сенімім болмаса да.

Мұны жай ғана айта салған едім. Біз, папам екеуміз, мамнан үйге ит алып келейік деп талай рет рұқсат сұрағамыз бірақ мамам көнбеген. Ол: «Күшік алу — үйді ластау, бүрге әкелу, өне бойы әуреге түсу және аса үлкен жауапкершілікті мойынға алу»,— деген еді.

Менің өтінішіме жауап ретінде папам менің жүзіме ұзағырақ көз тоқтата қарады. Онысы: мен өзім де бәрін білемін және түсінемін, ендеше, маған ақыл-кеңес берудің ешқандай қажеті жоқ дегені еді.

Біз онан әрі аяңдап, иттерді қараумен болдық, олардың ұнжырғалары түскені сондай, тіпті, мысықтарға тап беруді де қойған. Мысықтар да жабырқақты төбеттерді көргенде жоталарын күжірейтпейді...

Кенет менің арт жағымнан:

— Қоспортфе-е-ель!— деп әлдекім қуана қатты дауыстады.

Мен селк ете қалдым, бірақ бұрылған жоқпын. Папам мен базардағы барлық жұрт өзіме тағылған лақап атты білуін қаламадым. Мен папамның алдына қарай ығысып шығып кеттім, әлдекім тағы екі рет дауыстады, бірақ даусы мүлде бөсеңсіп қалды. Шамасы, мені әлдебіреумен шатастырып алдым ба деп ойласа керек.

Сәлден соң мен папамның тасасынан басымды шығарып қарап, Тиграны көрдім. Көпшілік орында айқайлағаны үшін папасы мен мамасы оған қатты ұрсып жатыр екен.

Тигра менің қарағанымды байқап қалып, жұдырығын көрсетті. Мұнысы үшін оны әке-шешесі қолынан сүйрелеп, иттерден ары алып кетті.

Кенет папам мені қолымнан жұлқа тартып қалды. Біз әлдекімді қоршап алған топтың арасына кірдік. Папама оңай емес еді. Ол бір қолымен мені сүйреп, екінші қолымен Қара теңізде қы-

рындай жүзіп, толқындарды жарып келе жатқандай-ақ тынымсыз қимылдар жасаумен болды.

Ақыры, папам ентіге дем алып, алдыңғы қатарға да жетті-ау. Мен қалпағы қатты умаждалған адамға мойнымды соза көз салдым. Ол қолына ит ұстап тұр еді.

Итінің жүні тура лақтың жүні сияқты ұзын, ақсұр, бұйра екен, таралмаған маңдай жүні көзін жауып кеткендіктен, ұйықтап тұрғандай өсер қалдырады. Бірақ ол ояу еді, өйткені көзінің үстіндегі кекілі өне бойы дір ете қалып тұрды. Және өзі қара бұйра құлақтарын қозғап-қозғап қояды.

Мен оған дыбыс бердім.

Ит танауын маған туралап бұрып, ауаны ніскеді де, кекілін сілкіп қалды. Сол сәтте мен күннің сәулесімен жалт ете қалған, жасаурап тұрған көздерін көрдім.

Еш нәрсені ойлап үлгерместен, папамның пенжағынан тартып қалдым. Ол еңкейді.

— Мынаны бұл жерден алып кетейікші! Сатып алайықшы!— дедім.

— Манағы айтқан ерекше нәрсеміз осы бөлады деп ойлайсың ба?

— Әрине! Итсіз кетін, итпен қайтып келеміз. Біз бір-бірімізді көзбен түсініп үлгердік. Тезірек, әйтпесе басқа біреу алғысы келіп жүрер.

Папам қолын кеудесіне қойды да, маңдайын жиырды. Ойлаһнып қалды.

Адамдар иттің бағасы қанша деп иесінен қайта-қайта сұрайды. Ол:

— Жиырма,— деп қысқа ғана жауап береді.

Бағасын ести салып, көпшілігі саудаласып та тұрмастан, топтан шыға жөнеледі. Мен папамның пенжағынан үздіксіз тартқылаумен тұрмын. Ақырында ол:

— Бұл күшіктің тегі қандай?— деп сұрады.

— Венгер овчаркасы — пума мен деревнялық лайканың бұдан тұқымы,— деп жауап берді иесі.

— Деревнялық та лайка бола ма?

— Қалалық лайка болғанда, деревнялық лайка неге болмасын,— деді иесі.

— Ақылға сыйымды,— деді папам.— Ал, жалпы, ата-тегінің тізімі мен документтері бар ма сізде?

— Жоқ. Төбетті мен Карпаттың арғы жағынан әкелгенмін. Егер ұрланған деп ойласаңыз, паспортымды көрсете аламын.

Ит иесі документін шығармақ болып қолын қалтасына салды.

— Мен сізге сенемін,— деді папам.— Бірақ ата-тегі белгілі шығар?

— Овчарка тұқымы жағынан алғанда бабасының бабасының бабасы Австро-Венгрияның чемпионы болыпты. Ол Фон Тюбинген-Млески атанған. Ал үлкен әжесінің әжесінің әжесі — Фон Заксенгузнер. Лайка тұқымы жағынан алғанда атақты ешкім жоқ.

Топ ішінен күлкі естілді. Ит иесі әзілдеп тұрғанын немесе шынын айтып тұрғанын мен түсінбедім.

Бір кемпір наразылық білдіре сөйледі:

— Мақтауын қарашы! Көп ақша сұрайды, ал үйге алып келсең, өкінесің. Бір кемістігі болмаса, екіншісі шығады. Ал базар — дүкен емес. Қайта апарып тапсыра алмайсың.

Осы сөздерден кейін ит иесінің шаршаған, ұйпалақтанған, өңсізденген бет-аузындағы әлдеқандай бұлшық еті тартылып-тартылып кетті де, кемпірге мысқылдай тіл қатты:

— Итпен бірге қосалқы бөлшектері: алдыңғы және артқы аяқтары, төрт азу тісі, құйрығы мен бір топ бүргелері қосып беріледі.

Папам екеумізден басқа жұрт тегіс күлді, ал кемпір жәбірленіп, топтан шығып кетті.

— Менің сұрақтарым бар,— деді папам:— Жасы, аты, мінезі? Әзілге айналдырмауыңызды өтінемін.

— Шамамен жарты жаста. Бірде-бір атқа қайрылмайды. Иә, иә! Мінезі көңілді. Тентек. Менің мұны тәрбиелеуге уақытым болмады.

— Түсінемін,— деді папам ит иесінің ісіңкіреп кеткен мұрына қарап.

— Тағы не білгіңіз келеді? Сату себебімді ме?

— Оны шамалап тұрмын,— деді папам, күшіктің онсыз да ұйпалақтанған жүнін онан әрі үрпитіп; құлағын уқалап қойып және танауын сипап көріп.

«Сатып алсақшы! Сатып алсақшы!»— деймін папама іштей жалбарынып.

Ол күшікті жерге қоюды өтінді. Иесі оны қолынан түсірді. Ит кішкене тұрды да, алдыңғы аяқтарын созып жіберіп, оған тұмсығын қойып, жата кетті.

Мен оның алдына жүрелеп отыра қалып, абайлап сипадым. Күшіктің денесінде майда діріл бар еді. Мүмкін, ол жылап жатқан болар? Неге екепін білмеймін, мен кенет енді екеуміздің ажырамайтынымызды сездім.

— Ал қалай? Аламыз ба?— деп сұрады папам күшіктің алдына өзі де жүрелеп отырып. (Мен басымды изедім).— Ақша

бар. Бірақ біз мамаң туралы ойламаппыз ғой. Есіңде ме, маған бульдог ит сыйламақ болғанда мамаңның не дегені?

Менің есіме түсті. Мамам сонда папама: «Не мен, не бульдог. Өзің таңда!» — деген еді.

«Әрине, сен!» — деген папам, бірақ жауап берудің алдында нішкене ойланып қалғаны үшін мамам оған өкпелеп еді.

— Міне, көрдің бе? — деді папам күрсініп, ал күшіктің иесі бұл кезде күшігін қайтадан қолына алып, жоғарыдан бізге жек көре қарап тұр еді. Шамасы, ол кетуге ыңғайланды-ау деймін.

— Мамамды көндіреміз! Көресің, көндіреміз! — деп папамды жұлмаладым.

Ол ақыры тәуекел етті де, ендігі оқиғалар тура түстегідей болып өте бастады.

Папам саудаласпай-ақ екі он сомдықты ит иесіне ұсынды, мен қолымды создым және өз қолымда дір-дір еткен, сабалақ жүнді күшік жатқанына алғашқы минутта сенер-сенбесімді білмедім.

Күшік иесі ақшаны қалтасына тез сүңгітіп, папама еңкейіп:

— Күшік ұрланбаған. Менің фамилиямды есіңізде сақтаңыз, — деді әлдеқандай күәлігін ашып көрсетіп.

Папам оған көз жүгіртіп:

— Тамаққа тәбеті қалай? — деп сұрады.

— Еркелетілмеген. Тамақ талғамайды. Жиірек қыдыртыңыздар. Текті тұқымнан. Бірақ мұны тіркетуге мен үлгермедім. Өзірге!

Папам абыржыған түрмен тыңдады, бірақ шегінуге кеш еді.

Осыдан соң күшіктің бұрынғы иесі ғайып болды, ал біз күшіктің мойнында қарғыбауы жоқ екенін енді ғана байқадық.

Папама өз белдігін суырып алып, одан іс қағаздарын қыстыратын екі түйреуіштің көмегімен қарғыбау жасауға тура келді.

Мен белдіктің мойынды қатты қыспайтынына көз жеткіздім де, бір ұшынан қолыма қатты қысып ұстап алып, күшікті жерге түсірдім.

— Ал кеттік, Рекс! — деді папам еңсесі түсіп.

Мен оның өне бойы үйге қалай келетінімізді және маманың не дейтінін ойлаумен тұрғанын аңғара қойдым.

Күшік Рекс деген атқа селт етпеді. Мен папамның белдігін жай ғана тартып қалдым, күшік басын салбыратып түсіріп жіберіп, артынан ілби ілесті, ал папам төменірек сырғыған шалбарын қайта-қайта көтеріп қойып, біздің сәл алдымызда келе жатты. Ара-тұра кейін бұрылып, біресе жұмсақ үнмен, біресе қатал түрде: